

DESPRE REFORMĂ ȘI IPOCRIZIE

Orice societate este, în primul rând, un sistem de reguli publice privind accesul la resurse și redistribuția resurselor. Societatea închisă funcționează după reguli personalizabile – de aici și importanța familiei, a relațiilor sau a schimbului de daruri, cea mai veche formă de schimb, anterioară schimbului economic.

Mita, atunci când este prevalentă, nu descrie un sistem corupt, ci mai degrabă o societate închisă analizată impropriu în termenii societății deschise. Prevalența mitei arată că nu e vorba de un calcul economic aici, ci de tentativa de a dezvolta o relație personală cu un redistribuitor (public sau privat) de resurse. Mita e, cel mai adesea, un dar făcut pentru a personaliza relația – și deci pentru a personaliza regula de (re)distribuție – așadar un comportament tipic societății închise.

Prin contrast, societatea deschisă funcționează după reguli universalizabile, deci neutre și impersonale, tipice pentru relațiile dintre anonimi.

Acum, România încearcă de 200 de ani să facă tranziția de la societatea închisă la cea deschisă, fără să reușească. Societatea românească nu e singura care a eșuat în tranziția asta. Pe de altă parte, sunt destule societăți care au reușit, care au devenit neechivoc moderne, deschise. Și atunci întrebarea care merită pusă e de ce unele societăți reușesc să facă tranziția asta și altele nu. De ce, de exemplu, societățile nordice au reușit să treacă de la modelul viking de societate închisă la cel mai deschis model de societate cunoscut în prezent? De ce Franța a reușit dar Italia încă nu (deși performanța Italiei în deschiderea societății e superioară celei a României)?

Un prim răspuns la întrebarea privind eșecul tranziției la o societate propriu-zis deschisă îl constituie stupiditatea sau malevolența elitelor care ar trebui să gestioneze această tranziție. Găesc că răspunsul ăsta e doar parțial corect și superficial, fiindcă dacă există un trend către societatea deschisă și elitele îl administrează prost, atunci aceste elite vor fi înlăturate din poziția dominantă de cei care sunt dispuși să ducă tranziția la bun sfârșit (așa cum a fost înlăturată aristocrația de către burghezia industrială/comercială, de exemplu).

Prin urmare, un răspuns mai puțin superficial mi se pare cel potrivit căruia majoritatea refuză tranziția: o acceptă formal dacă e impusă de elite, dar o boicotează masiv și constant prin adaptarea practicilor societății închise la noile realități.

Tranziția are succes atunci când majoritatea membrilor unei societăți are suficiente stimulente să renunțe la vechile reguli și să le adopte pe cele noi. Prin contrast, tranziția eșuează ori de câte ori majoritatea va avea stimulente să mențină vechile reguli și să nu le adopte pe cele noi (decât, eventual, la un nivel superficial).

Orice nouă regulă aduce cu sine costuri și beneficii. Dacă, pentru majoritate, beneficiile sunt mai mari decât costurile, aceasta va adopta fără probleme noile reguli. Dacă nu le adoptă, asta înseamnă că, în ochii majorității, noile reguli sunt mai costisitoare (deci mai problematice, mai neatractive) decât cele vechi.

Cum România eșuează de 200 de ani în tranziția către o societate deschisă, nu ne rămâne decât să conchidem că majoritatea societății românești derivă mai multe beneficii din păstrarea regulilor personalizabile tipice societății închise decât din adoptarea noilor reguli universalizabile, neutre și impersonale specifice societății deschise.

Abia de la această constatare fundamentală trebuie să plece orice proiect de reformă: de la identificarea costurilor suplimentare pentru accesul la resurse și la redistribuția de resurse, costuri pe care majoritatea le atașează noilor reguli impersonale – și de la crearea de instrumente prin care respectivele costuri să devină mai mici decât costurile regulilor personalizabile.

Fără o astfel de analiză, orice tentativă de reformă e pură ipocrizie – sau, în cel mai bun caz, o utopie hei-rupistă.

În societățile tradiționale (căroră aici le-am zis „închise”), schimbul de daruri era și este un instrument de socializare. Cel care făcea darul era, prin asta, „înfiat” de către primitor, care la rândul lui era ținut să-l sprijine așa cum sprijini un membru de familie. Societățile tradiționale nu sunt societăți de anonimi, deci pentru supraviețuire e obligatoriu să ai relații personale de tip cvasi-familial cu producătorii/distribuitorii de resurse.

Deci nu ai un calcul economic, ci un calcul social, asemănător mai degrabă traficului de influență – fiindcă în interiorul unei familii calculele sunt mai degrabă de tip politic decât de tip economic, familiile nefiind grupuri de anonimi, între membrii familiei existând relații personalizate, non-neutre, neuniversalizabile.

Mai demult numeam „privilegii” tipul ăsta de relații de tip (cvasi)familial, iar pe celălalt tip de relații, cel neutru, impersonal, universalizabil, specific interacțiunii dintre anonimi îl numeam „legi”. În terminologia asta, societățile tradiționale/închise funcționează pe bază de privilegii.

Cotele Apelor - Insula IX

Privilegiile pot fi „cumpărate”, dar nu ca efect al unui calcul economic, ci al unui calcul social, fiindcă ceea ce „cumperi” de fapt e o relație socială, „înfierea” într-o „familie”.

De-asta ziceam că mita nu e consecința unui calcul economic în cazul românilor, care trăiesc încă într-o societate de tip tradițional/premodern. Tocmai ubicuitatea fenomenului arată că aici e vorba de vechiul schimb de daruri – prin cadoul monetar încercând să obții o relație privilegiată, personală, de tip cvasifamilial cu administratorul unei resurse. Prin mită vrei un favor, o excepție de la regula de tip „lege”, deci o evaluare a situației după regula de tip „privilegiu”; vrei personalizarea relației după modelul relațiilor familiale. Deci „darul” nu are ca scop principal obținerea unui bun economic, ci obținerea unui bun social – asimilarea într-o „familie”.

Acum, evident că relațiile sociale au consecințe economice. În interiorul unei familii există distribuție de resurse: chiar și oaia neagră a familiei primește, măcar din când în când, o farfurie cu mâncare, fiindcă e totuși un membru de familie. Deci relațiile de tip „privilegii” au drept rezultat accesul la resurse, ca și relațiile de tip „legi”.

Dacă relațiile de tip „privilegii” asigură un acces mai bun la resurse decât relațiile de tip „legi” pentru majoritatea membrilor unei societăți, societatea va rămâne tradițională (sau „închisă”, sau „premodernă”). Iar „mai bun” poate însemna foarte multe lucruri: mai sigur (deci mai predictibil, mai puțin stresant, cu un risc mai mic de a rămâne fără plasa de siguranță), mai mult (acces la o cantitate mai mare de resurse – mai ales dacă te afli pe treptele superioare în ierarhia „familiei”), mai ușor (odată stabilit locul tău în ierarhia „familiei”, deci „porția” care ți se cuvine, nu ai concurenți pe locul respectiv), mai ușor de înțeles (în special în mediile în care socializarea se produce preponderent în familia extinsă și în care „independența individuală” echivalează cu „singurătatea”, deci cu o traumă emoțională) ș.a.m.d.

Cred că acum e limpede de ce România a eșuat și continuă să eșueze în tranziția ei de la o societate închisă la

una deschisă. Dacă ne uităm la toate reformele care au avut loc în Principate și ulterior în România din 1820 și până astăzi (inclusiv la reformele produse de comuniști), vom constata că niciuna, dar absolut niciuna nu aduce atingere familiei lărgite, pe modelul căreia se construiesc societățile tradiționale.

Indivizii independenți care interacționează între ei după reguli universale și impersonale nu sunt produsul natural al socializării. Ca și capitalismul, individul este un produs artificial. Pentru a-l produce, trebuie să iei măsuri active de distrugere/destructurare a modelului familiei lărgite.

La nivel elementar, asta înseamnă scoaterea cât mai timpurie cu putință a tinerilor din mediul familial – prin construcția de locuințe cu chirii accesibile studenților și celor cu un job de tip entry level, limitarea (preferabil anularea) barierelor de intrare pe piață, transformarea în marfă a unor activități gospodărești (de ex., vine bunica să stea cu copiii sau mama să-ți gătească? Trebuie să declari asta la forțele de muncă și la fisc, altfel e evaziune fiscală și muncă la negru), un sistem de welfare decent, care să-ți asigure subzistența în perioadele dintre joburi, plus un sistem de educație/training care pune accent pe autonomie individuală în detrimentul conformismului social. Ar mai fi și alte măsuri mai sofisticate, dar la nivel elementar cele menționate mai sus sunt suficiente.

Pe scurt, individul ca entitate anonimă se produce prin crearea unei distanțe geografice și economice între el și membrii familiei lărgite. Dacă ar fi luate măsurile de mai sus – și altele similare pe linia producerii de distanță geografică și economică – România ar deveni o societate deschisă pe parcursul unei singure generații.

Eșecul modernizării la români (ca și la alte societăți) nu e un mister, nu e un blestem, nu e un defect al poporului român; e, pur și simplu, o neutilizare a mecanismelor care produc indivizi – deci păstrarea intactă a mecanismelor care produc persoane.